
WSCHODNI ROCZNIK HUMANISTYCZNY
TOM XIX (2022), №4
Historia, red. Artur Górak
s. 183-196
doi: 10.36121/agil.19.2022.4.183

Andrzej Gil
ORCID 0000-0002-6415-8339
(Katolicki Uniwersytet Lubelski Jana Pawła II)

Stosunki Ukrainy z Węgrami po 2014 roku

Streszczenie: Artykuł prezentuje wymiar praktyczny polityki Węgier wobec Ukrainy po 2014 roku z uwzględnieniem szerszego kontekstu historycznego. Ważną rolę w tym odegrała koncepcja „Wielkich Węgier” oraz dążenie do rewizji postanowień traktatu w Trianon z 1920 roku. Swoistym pasem transmisyjnym w dążeniu Budapesztu do osiągnięcia swych celów wobec Ukrainy stała się madziarska mniejszość w obwodzie zakarpackim. Po objęciu rządów na Węgrzech przez Fidesz z Viktorem Orbánem jako premierem dało się zauważyć wyraźne faworyzowanie Moskwy kosztem relacji z Kijowem. Po 2014 roku władze węgierskie niemal otwarcie wspierały Rosję w zamian za jej inwestycje w swój sektor energetyczny oraz za dostarczanie węglowodorów. Po 24 lutego 2022 roku polityka ta nie została zasadniczo zrewidowana. Być może jednak rezultat wojny będzie oznaczał dla Węgier konieczność zasadniczej zmiany takiej postawy wobec Ukrainy.

Słowa kluczowe: Węgry, Ukraina, polityka zagraniczna, Rosja, wojna

Relations between Ukraine and Hungary after 2014

Annotation: The article presents the practical dimension of Hungary's policy towards Ukraine after 2014, taking into account the broader historical context. An important role in this was played by the concept of "Greater Hungary" and the desire to revise the provisions of the Treaty of Trianon from 1920. The Magyar minority in the Transcarpathian region became a kind of transmission belt in Budapest's pursuit of achieving its goals towards Ukraine. After Fidesz took over power in Hungary with Viktor Orbán as prime minister, it was clear that Moscow was favoring Moscow at the expense of relations with Kiev. After 2014, the Hungarian authorities almost openly supported Russia in exchange for its investments in its energy sector and for the supply of hydrocarbons. After February 24, 2022, this policy has not been substantially revised. Perhaps, however, the outcome of the war will mean that Hungary will have to fundamentally change its attitude towards Ukraine.

Keywords: Hungary, Ukraine, international politics, Russia, war

Dnia 22 marca 2022 r. Iryna Wereszczuk, minister ds. reintegracji czasowo okupowanych terytoriów Ukrainy w rządzie Denysa Szmyhala, wypowiedziała znamienne słowa, dotyczące postawy rządu węgierskiego wobec trwającej wojny państwa ukraińskiego z Federacją Rosyjską: „ [Węgrzy] nie podtrzymują sankcji. Nie tylko nie przekazują broni, ale i nie przepuszczają przez swoje terytorium dostaw broni z innych państw. Faktycznie na wszystko odpowiadają ‘nie’. Jeszcze trochę, i retoryka oficjalnego Budapesztu będzie otwarcie prorosyjska. Co to znaczy. Czy chce się taniego gazu? Czy, być może, chce się naszego Zakarpacia?”¹. Pytania te ukazują skalę wzajemnego niezrozumienia między oboma państwami w sytuacji całkowitego załamania się dotychczasowego porządku międzynarodowego w regionie Europy Środkowo-Wschodniej po 24 lutego 2022 r. Jednakże zły stan stosunków Ukrainy i Węgier nie jest wynikiem tylko i wyłącznie ostatnich wydarzeń, związanych z agresją Rosji na Ukrainę i konieczności określenia przez Budapeszt swojej pozycji względem tego konfliktu i jego następstw. Napięcia między Węgrami a Ukrainą – poza oczywistymi czynnikami zewnętrznymi – są pochodną działań na rzecz realizacji różnorodnych założeń i planów, przyjętych przez rządzących w obu państwach po upadku ZSRR i zależnego od niego systemu tzw. „krajów demokracji ludowej”, tak w obszarze polityki zagranicznej, jak i wewnętrznej, których ewentualna realizacja z góry zakłada wystąpienie wzajemnych konfliktów i animozji. Głównym obszarem sporu wydaje się ukraińskie Zakarpacie, gdzie żyje stosunkowo liczna mniejszość węgierska, ale wzajemne sprzeczności dotyczyły także innych pól. Ze strony Kijowa było to dążenie do konsolidacji wewnętrznej wokół idei wzmocnienia ukraińskiego charakteru państwa oraz działania pronunijne i pronatowskie, dotychczas skutecznie torpedowane przez Budapeszt. Ze strony węgierskiej zaś, zwłaszcza w okresie sprawowania władzy przez Viktora Orbána, są to starania na rzecz zwiększenia roli tego państwa w wymiarze regionalnym i europejskim, a także polityka oddziaływania na te obszary, które przed traktatem w Trianon (1920) wchodziły w skład Korony św. Stefana. Stąd zasadne wydaje się, by zrozumieć złożoność relacji Węgier i Ukrainy, zwłaszcza po 2014 r., należy przeanalizować kilka kwestii, jak stan mniejszości węgierskiej na Zakarpaciu z uwzględnieniem jej dziejowego kontekstu; postawa Kijowa względem mniejszości węgierskiej w obwodzie zakarpackim (w tym jako fragmentu szerszej aktywności wobec mniejszości narodowych); polityka historyczna rządu Viktora Orbána (po 2010 roku); współpraca węgiersko-ukraińska do 2014 roku; współpraca węgiersko-rosyjska ostatnich kilkunastu lat i wreszcie stan stosunków ukraińsko-węgierskich po 24 lutego 2022 r. Rozważając wzajemne relacje obu państw zauważyć można, że na ich obecną sytuację wpływa tak dziedzictwo przeszłości (jako element mobilizacji wewnętrznej), jak i wyzwania płynące z aktualnego rozwoju wydarzeń na froncie rosyjsko-ukraińskim i ich odbioru, zwłaszcza w regionie Europy Środkowo-Wschodniej.

Zakarpacie (ukr. Закарпаття, węg. Kárpátalja) jest obecnie obwodem w granicach Ukrainy położonym po południowo-zachodniej stronie należących do łańcucha Karpat

¹ „Санкції не підтримують. Зброю не тільки не дають, а й не пропускають через свою територію поставки зброї від інших країн. Фактично на все кажуть ‘ні’. Ще трішки – і риторика офіційного Будапешту буде відверто prorosійською. Що це? Хочеться дешевого російського газу? Чи, може, хочеться нашого Закарпаття?”. *Верещук сумнівається, що хоче Орбан за любов до РФ – дешевого газу чи Закарпаття*, Європейська правда. Міжнародна безпека та євроінтеграція України, 22 березня 2022, <https://www.eurointegration.com.ua/news/2022/03/22/7136417/> (dostęp: 22.04.2022).

Bieszczadów Wschodnich, Gorganów i Czarnohory. Jako odrębna jednostka administracyjna powołane zostało pod nazwą Ruszka-Krajna przez rząd węgierski w końcu 1918 roku. Od 1920 roku jako Ruś Podkarpacka (czes. Podkarpatská Rus) stało się częścią Czechosłowacji. Współczesne Zakarpacie w ramach Królestwa Węgier wchodziło (w różnym stopniu) w skład komitatów Ung, Bereg, Ugocsa i Máramaros. Niemniej jednak, z racji na ponad stuletnią już tradycję, traktuje się je jako pewien historycznie ugruntowany region.

Pojawienie się Węgrów na ziemiach na południe od łuku Karpat i podbój kotliny panońskiej wraz z terenem późniejszego Siedmiogrodu (czyli tzw. zajęcie nowej ojczyzny – honfoglalás) to stosunkowo powolny proces mający miejsce na przełomie IX i X wieku. Na ten też okres należy sytuować początki obecności węgierskiej na Zakarpaciu, zarówno w wymiarze politycznym, jak i osadniczym. Aczkolwiek w przeciągu następnych wieków region ten stał się obiektem rywalizacji węgiersko-ruskiej, to jednakże w XIII stuleciu włączony został do madziarskiej ekumeny jako jej niepodważalna składowa część, chociaż cały czas zachowywał wieloetniczny i wieloreligijny charakter². Wraz z innymi ziemiami węgierskimi obszar przyszłego Zakarpacia w końcu XVII wieku stał się częścią państwa Habsburgów, od 1804 r. noszącego miano Cesarstwa Austriackiego.

Dokonana w 1867 roku tzw. Uгода między Wiedniem a węgierską częścią cesarskich poddanych doprowadziła do powstania monarchii dualistycznej, w której równoważną rolę odgrywało Królestwo Węgierskie. Jego władze w końcu lat 60. XIX wieku podjęły akcję madziaryzacji swoich niewęgierskich obywateli. Działania takie objęły także i Zakarpacie, gdzie znaczącą rolę w tym procesie odegrała tamtejsza inteligencja pochodzenia rusińskiego i słowackiego, zwłaszcza księża grekokatolicy. Jak można sądzić z danych statystycznych, było to z punktu widzenia Budapesztu działanie jak najbardziej udane. W ciągu trzech dekad (1880-1910) liczba ludności rusińskiej zwiększyła się na tym obszarze o 35,5% (z 244,7 tys. do 331 tys.), ale udział liczebny Węgrów powiększył się o 74,8% (z 105,4 tys. do 184,3 tys.)³. Mimo tego ogólny stan Zakarpacia w zakresie poziomu życia na przełomie XIX i XX wieku uległ pewnej poprawie. Władze centralne skierowały spore środki finansowe na aktywizację miejscowego rolnictwa, podjęły także starania na rzecz stworzenia podstaw przemysłu, zwłaszcza drzewnego. Powstała przy tym sieć połączeń kolejowych. Były to zmiany dostrzegalne, stąd brała się w okresie późniejszym pozytywna ocena rządów węgierskich tego okresu⁴.

Sytuacja w regionie zmieniła się zasadniczo wraz z końcem I wojny światowej i obciążeniem Węgrów współwiną za jej wybuch. Narzucony Węgrom traktat (Trianon, 4 czerwca 1920) pozbawiał je niemal dwóch trzecich ich dotychczasowego obszaru⁵. Władze

² S. A. Sroka, *Węgry*, Poznań 2015, s. 49-50; B. Kész, *Északkelet-Magyarország középkora (a honfoglalástól 1526-ig)*, [w:] *Kárpátalja története. Örökség és kihívások, a szerkesztőbizottság elnöke L. Brenzovics, Beregszász–Ungvár 2021*, s. 108-125; P. R. Magocsi, *Pod osłoną gór. Dzieje Rusi Karpackiej i Karpatorusinów*, tłum. M. Król, Rzeszów 2022, s. 71-74.

³ P. Eberhardt, *Problematyka narodowościowa Rusi Zakarpackiej*, „Sprawy Narodowościowe. Seria Nowa”, 2011, z. 39, s. 32. Około 1917 roku Węgrzy stanowili ponad trzydzieści procent ogółu populacji regionu. I. Csernicskó, K. Hires-László, Z. Karmacs, A. Márku, R. Máté, E. Tóth-Orosz, *Kárpátalja 1920-2020. A kárpátaljai magyarság elmúlt 100 éve*, Beregszász 2020, s. 8 (tabela obrazująca odsetek Węgrów na Zakarpaciu według oficjalnych spisów ludności w latach 1880-2001).

⁴ I. Мандрик, *Угорська політика на території Закарпаття в кінці XIX – на початку XX ст.*, [w:] *Україна – Угорщина: спільне минуле та сьогодення. Матеріали міжнародної наукової конференції (Київ, 14-16 квітня 2005 р.)*, ред. В. Смолий, Київ 2006, s. 178-188; P. R. Magocsi, *Pod osłoną gór*, s. 174-176.

⁵ R. Gerwarth, *Pokonani. Dlaczego pierwsza wojna światowa się nie zakończyła (1917-1923)*, przeł. J.

w Budapeszcie nie zamierzały zrezygnować ze swoich historycznych terytoriów, także w przypadku jego obszarów karpaccich. We współpracy z prowęgierskimi działaczami rusińskimi rząd Mihály Károlyiego 21 grudnia 1918 r. utworzył w zamierzeniu autonomiczną prowincję Ruszka-Krajna (Ruténföld) z własnym przedstawicielstwem (Sejm) i ze stolicą w Mukaczewie⁶. Było to działanie mające na celu stworzenie faktów dokonanych w nadziei na zaakceptowanie ich przez zwycięskie mocarstwa. Jednakże rozdźwięk między miejscowymi Rusinami a rządem centralnym na tle granic administracyjnych przyszłej ruskiej autonomii z jednej strony, a starania działaczy proczechosłowackich z drugiej spowodowały, że inicjatywa ta nie przetrwała długo. Wraz z upadkiem rządu Károlyiego i powstaniem tzw. Węgierskiej Republiki Rad Ruszka-Krajna została przekształcona w republikę sowiecką. Ofensywa sił zbrojnych koalicji antywęgierskiej doprowadziła do okupacji ziem karpaccich przez wojska czechosłowackie i rumuńskie. Ostatecznie decyzjami konferencji w Saint Germain-en-Laye (10 września 1919) oraz w Trianon włączono niemal cały obszar dawnej prowincji Ruszka-Krajna do Czechosłowacji⁷.

Po raz pierwszy czasów swego osiedlenia setki lat temu miejscowa ludność węgierska znalazła się w sytuacji realnego upośledzenia polityczno-społecznego. Poważnie zmniejszyła się jej liczba, a co za tym szło, także procentowy udział w całości populacji (według danych z 1921 r. w Podkarpackiej Rusi mieszkało 116 tys. Madziarów, o niemal 68 tys. mniej, niż w 1917 r.). Swoją rolę odegrała przeprowadzona w połowie lat 20. reforma rolna, faworyzująca przede wszystkim Czechów i Słowaków⁸. Formalnie na terenie Rusi Podkarpackiej, od 1928 r. stanowiącej jeden z czterech krajów tworzących Czechosłowację, ludnością „państwową” byli miejscowi Rusini, którzy nie tworzyli bynajmniej etnicznego monolitu z racji na swoje wewnętrzne rozbitcie (ruchy: karpatoruski, ukraiński i wyraźnie mniejszościowy, ale niemniej obecny rosyjski)⁹. Jednakże w praktyce rola elementu wschodniosłowiańskiego w kształtowaniu codzienności Podkarpackiej Rusi była przez władze w Pradze coraz bardziej marginalizowana, a głos decydujący w jej kwestiach posiadali mianowani przez rząd centralny gubernatorzy.

W takich okolicznościach zarówno podkarpaccy (zakarpaccy) Węgrzy, jak i władze w Budapeszcie, nie zrezygnowały z dążeń do rewizji traktatu triańskiego i odtworzenia Korony św. Stefana. Tendencje odśrodkowe charakteryzowały aktywność mniejszości madziarskiej przez cały okres funkcjonowania Podkarpackiej Rusi w ramach Republiki Czechosłowackiej¹⁰. Pod koniec lat 30. wraz z postępującym kryzysem państwowości

Szkudliński, Poznań 2017, s. 239-240.

⁶ L. Szarka, *A történeti Magyar Királyság felbomlása és a keleti Svájc koncepciója*, [w:] *Kárpátalja 1919-2009. Történelem, politika, kultúra, főszerkesztő Cs. Fedinec, M. Vehes*, Budapest-Ungvár 2010, s. 23-25.

⁷ M. Jarnecki, *Między centralizmem a autonomią. Administracja czechosłowacka na Rusi Zakarpackiej (1918-1938)*, „Dzieje Najnowsze”, 2005, z. 3, s. 3-6; I. Vidnyánszky, *Csehszlovák diplomáciai siker*, [w:] *Kárpátalja 1919-2009*, s. 44-48; I. Szakál, *Az első Csehszlovák Köztársaság idősza (1918-1938)*, [w:] *Kárpátalja története*, s. 399-412.

⁸ D. Świątek, *Mniejszość węgierska w strukturze etnicznej Zakarpacia*, [w:] *Geograficzne uwarunkowania rozwoju Małopolski*, red. Z. Górka, A. Jelonek, Kraków 2002, s. 464-465.

⁹ A. Пущкаш, *Цивилізація или варварство. Закарпаття 1918-1945*, Москва 2006, s. 91-98; M. Jarnecki, *W „republice nauczycieli”*. Ewolucja stosunków politycznych na Rusi Zakarpackiej w dobie autonomicznej 1938-1939, „Studia z Dziejów Rosji i Europy Środkowo-Wschodniej”, 2007, nr 42, s. 137-150; A. Stec, *Polityka Czechosłowacji wobec zagadnienia ukraińskiego w kontekście stosunków czechosłowacko-polskich w latach 1918-1939. Zarys problematyki*, „Przegląd Geopolityczny”, 2014, t. 8, s. 64-65.

¹⁰ В. Гіра, *Угорська іредента в міжвоєнному Закарпатті («угорський фактор» у суспільно-*

czechosłowackiej podobne irredentystyczne dążenia poczęły charakteryzować lokalne elity rusińskie. Początkowo, korzystając z ustaleń układu monachijskiego (29-30 września 1938), zwolennicy orientacji karpatoruskiej na czele z Andrejem Brodijem powołali pierwszy autonomiczny rząd Podkarpackiej Rusi (11 października 1938). Rząd ten przyjął zdecydowanie prowęgierskie stanowisko i zaledwie po piętnastu dniach urzędowania został zamieniony przez kolejny, zdecydowanie proukraiński, na czele którego stanął grekokatolicki ksiądz Augustyn Wołoszyn (26 października 1938). W tym też czasie w wyniku tzw. pierwszego arbitrażu wiedeńskiego (2 listopada 1938) uległo zmniejszeniu na rzecz Węgier terytorium Rusi Podkarpackiej z Užhorodem, Mukaczewem i Berehowem. Pozostały obszar tej prowincji ze stolicą w mieście Chust na mocy decyzji parlamentu czechosłowackiego z 22 listopada 1938 r. otrzymał szeroką autonomię. Obok zachowanej formalnie starej nazwy funkcjonowała nowa: Karpato-Ukraina. Co interesujące, dla władz w Chuście głównym wrogiem stały się rządy w Pradze, dążące do zachowania na Rusi swoich suwerennych wpływów. Na tle otwartych dążeń politycznego obozu Wołoszyna do ogłoszenia niepodległości Karpato-Ukrainy (Ukrainy Karpackiej) doszło do walk między organem zbrojnym autonomii, jaką była Sicz Karpacka, a wojskiem czechosłowackim. Po proklamowaniu niezależności przez Słowację, taką samą decyzję ogłosił rząd Wołoszyna (14 marca 1939). W odpowiedzi na to jeszcze tego samego dnia armia węgierska przekroczyła granice z Podkarpacką Rusią i w toku kilkudniowej kampanii dokonała jej aneksji. W reakcji na ruch Węgier premier Wołoszyn zebrał znajdujących się w Chuście posłów do prowincjonalnego parlamentu (15 marca 1939), by ci zatwierdzili deklarację niezawisłości Karpackiej Ukrainy, co też miało miejsce. Jednocześnie powołano Augustyna Wołoszyna na urząd prezydenta nowo proklamowanego państwa. Jeszcze tego samego dnia opuścił on Chust i wyjechał do Rumunii, a później do znajdującej się pod niemiecką okupacją Pragi¹¹.

Zajęcie przez wojska węgierskie obszarów dotychczasowej Rusi Podkarpackiej zmieniło zupełnie jej sytuację. Władze w Budapeszcie początkowo rozważały ideę regionalnej autonomii (Kárpátalja vajdaság) i podniesienie języka rusińskiego do roli statusu państwowego (obok węgierskiego). Jednakże rychło zrezygnowano z tego projektu, a obszar ten formalnie stał się normalną jednostką administracyjną pod nazwą teren podkarpacki (Kárpátaljai terület). Mimo, że Madziarzy stali się ponownie narodem dominującym, to jednak miejscowi Rusini nie byli prześladowani i zachowali swoją pozycję jako pełnoprawni współobywatele. Co prawda cofnięto w pewnym zakresie skutki czechosłowackiej reformy rolnej z połowy lat 20., ale państwo węgierskie starało się inwestować w gospodarkę tej prowincji, dążąc do jej przynajmniej częściowego rozwoju. Taka polityka nie wytworzyła więc jakiegoś szerokiego sprzeciwu wobec restytuowania władzy węgierskiej na Rusi Podkarpackiej¹².

Zajęcie Zakarpacia przez wojska sowieckie jesienią 1944 roku postawiły przed tym regionem kolejny raz kwestię jego przynależności państwowej. Formalnie stanowił on

політичному житті), Ужгород 2012, s. 84-100; P. R. Magocsi, *Pod osłoną gór*, s. 234-236.

¹¹ M. Jarnecki, *Między centralizmem a autonomią*, s. 13-15; M. Jarnecki, M. Palinczak, *Kwestie i spory religijne na terenie Rusi Zakarpackiej w czechosłowackim epizodzie jej dziejów*, „Sprawy Narodowościowe. Seria Nowa”, 2014, z. 45, s. 99-100; M. Jarnecki, P. Kołakowski, *Ukraiński Piemont. Ruś Zakarpacka w okresie autonomii 1938-1939*, Warszawa 2017, s. 183 i nn.

¹² N. Szölsösi, *A Magyar Királysághoz visszatért Kárpátalja (1938-1944)*, [w:] *Kárpátalja története*, s. 467-480; P. R. Magocsi, *Pod osłoną gór*, s. 330-334.

część Czechosłowacji, której przedstawiciele rozpoczęli działalność w Chuście i przebywali w nim do lutego 1945 r., kiedy to zostali zmuszeni do jego opuszczenia przez lokalną administrację sowiecką. Jednocześnie władze w Moskwie rozpoczęły akcję na rzecz przyłączenia Rusi Podkarpackiej do Ukrainy. Ostatecznie w dniu 29 czerwca 1945 r. został podpisany traktat między Związkiem Radzieckim a Czechosłowacją, mocą którego włączono ten region (powiększony kosztem Słowacji) w granice Ukraińskiej Socjalistycznej Republiki Sowieckiej jako tzw. Ukrainę Zakarpacką, przekształconą z kolei 22 stycznia 1946 r. w normalny obwód¹³.

Po krótkim okresie względnej liberalizacji, kiedy to dokonano częściowej reformy rolnej, zaczęto upodabniać Zakarpacie do reszty ziem ukraińskich. Przeprowadzono kolektywizację rolnictwa oraz industrializację, zwłaszcza w dziedzinie przemysłu drzewnego i chemicznego. W związku z tym zaszły ogromne zmiany demograficzne. W wyniku ucieczki na Węgry, deportacji na przymusowe roboty w głąb ZSRR oraz strachu przed represjami znacząco zmalała liczba Madziarów (w 1959 r. było ich na tym obszarze tylko 158 tys.). Jednocześnie lawinowo wzrosła liczba Ukraińców i Rosjan (w 1959 r. odpowiednio 686 tys. i 29 tys.). Antywęgierska polityka władz sowieckich, manifestująca się ograniczaniem wszystkich możliwości instytucjonalnych prowadzących do zachowania swojej tożsamości przez tę grupę narodowościową, doprowadziła do dalszych, niekorzystnych dla Węgrów przemian. Według spisu z 1989 roku było ich w obwodzie zakarpackim tylko 155 tys. wobec 976 tys. Ukraińców i 49 tys. Rosjan. Znacząco zmniejszył się obszar zwartego osadnictwa madziarskiego, a nawet to, co pozostało, starano się rozczłonować. W 1941 roku Węgrzy tworzyli zdecydowaną większość w 103 miejscowościach. W 1989 roku już tylko w 78. Ponadto napływowa ludność wschodniosłowiańska zmajoryzowała miejscową populację rusińską, w wyniku czego stała się ona mniejszością w swojej małej ojczyźnie¹⁴.

W ostatniej fazie istnienia Związku Radzieckiego w obwodzie zakarpackim równo aktywności ruchu rusińskiego, jak i miejscowi Węgrzy, podnieśli kwestię nadania regionowi – wzorem wcześniejszego okresu z czasów schyłku Czechosłowacji czy też istnienia Ukrainy Karpackiej – pewnej formy autonomii w ramach sowieckiej Ukrainy. W ramach referendum ogłoszonego na dzień 1 grudnia 1991 r. obywatele obwodu zakarpackiego, oprócz wyrażenia woli co do niepodległości Ukrainy, mogli też wypowiedzieć się w sprawie nadania mu statusu terytorium autonomicznego. Wolę taką wyraziło aż 72% głosujących. Stanowisko to poparł ówczesny kandydat na urząd prezydenta Leonid Krawczuk. Jednakże Rada Najwyższa nie wyraziła zgody na takie rozwiązanie ustrojowe, mimo, że podobna sytuacja miała miejsce na Krymie, który został taką autonomią obdarowany. Należy wspomnieć, że postulat pewnej niezależności od władz centralnych został poparty wspólnie przez zakarpackich Rusinów i Węgrów. Ostateczny cios idei autonomii zadała wprowadzona w 1996 r. konstytucja, mocą której Ukraina stała się państwem scentralizowanym¹⁵. Niepowodzenia te mimo wszystko nie położyły się jakimś

¹³ R. Oficinskij, *A szovjet-csehszlovák tárgyalások és egyezmény Kárpátalja sorsáról*, [w:] *Kárpátalja 1919-2009*, s. 242-244.

¹⁴ D. Świątek, *Mniejszość węgierska*, s. 466-468.

¹⁵ K. Darcsi, *Kárpátalja Ukrajna függetlenségének időszakában – a magyar érdekképviselet megjelenése, az elvesztett autonómia ügye*, [w:] *Kárpátalja története*, s. 661-665; Cs. Fedinec, *A kárpátaljai magyar kisebbség helyzetének változásai Ukrajnában*, [w:] *Kisebbségi magyar közösségek a 20. században*, szerkesztette N. Bardi, Cs. Fedinec, L. Szarka, Budapest 2008, s. 346-352.

znaczącym cieniem na stosunku mniejszości węgierskiej Zakarpacia do państwa ukraińskiego. W początkowych latach niepodległości jego władze centralne były relatywnie słabe i nie sprawowały pełnej kontroli nad terenami peryferyjnymi, a takim był obwód zakarpacki. Dawało to możliwość mniejszości węgierskiej zorganizować się wokół obrony własnych, partykularnych interesów, zwłaszcza, że miały to poparcie kolejnych rządów węgierskich, z jednej strony dbających o dobre stosunki z Kijowem, z drugiej jednak nie zapominających o swoich rodakach pozostających poza granicami Korony św. Stefana¹⁶. Jednakże liczba Węgrów na Zakarpaciu ulegała ciąglem zmniejszeniu. W 2001 roku było ich tam trochę ponad 150 tys., a w 2017 już tylko prawie 131 tys.¹⁷ Wpływ na to miała niewątpliwie przede wszystkim emigracja (stała i długookresowa), zwłaszcza po wstąpieniu Węgier do Unii Europejskiej¹⁸.

Pewnym problemem dla mniejszości węgierskiej na Zakarpaciu okazała się przyjęta przez Radę Najwyższą w 2012 r. ustawa „Про засади державної мовної політики” (unieważniona przez Sąd Konstytucyjny Ukrainy w 2018 r.). Anulowanie „ustawy językowej” nie oznaczało końca problemów związanych ze zmianą polityki Kijowa względem mniejszości narodowych. W 2017 r. parlament ukraiński przyjął ustawę „Про освіту”, zgodnie z jaką nastąpić miało powolne przechodzenie w edukacji z nauczania w języku ojczystym mniejszości na język ukraiński. Wywołało to ogromny sprzeciw nie tylko zakarpackich Węgrów, ale i władz w Budapeszcie¹⁹.

Oficjalne stosunki ukraińsko-węgierskie po 1991 r. charakteryzowały się dużą intensywnością. Odbywały się regularne wzajemne wizyty wysokiej rangi polityków obu stron, podpisywano ważne porozumienia bilateralne, które były później starannie realizowane, dobrze układała się też współpraca transgraniczna. Pewne zmiany zaszły w okresie przygotowań Węgier do wstąpienia do Sojuszu Północnoatlantyckiego i Unii Europejskiej, kiedy to Budapeszt zogniskował swoje wysiłki na kierunku zachodnim. Jednakże i po wejściu Węgier do NATO i do UE stosunki ukraińsko-węgierskie były jak najbardziej poprawne, zwłaszcza za premierostwa Ferenc Gyurcsányego²⁰.

Uzyskanie władzy przez Fidesz (Fidesz – Magyar Polgári Szövetség) w wyborach z 2010 roku i objęcie stanowiska premiera przez Viktora Orbána początkowo nie wpły-

¹⁶ I. Бабинцев, *Закарпаття в системі міждержавних відносин України і Угорської Республіки (1991-2004 рр.)*, [w:] *Україна – Угорщина*, s. 251-263.

¹⁷ I. Csernicskó, K. Hires-László, Z. Karmacs, A. Márku, R. Máté, E. Tóth-Orosz, *Kárpátalja 1920-2020*, s. 9 (tabela obrazująca liczebność Węgrów na Zakarpaciu w latach 1959-2017).

¹⁸ P. Tátra, J. Molnár, K. Kovály, Á. Erőss, *SUMMA 2017: a kárpátaljai magyarok demográfiai felmérése*, [w:] *Kárpátalja mozgásban: társadalmi változások és interetnikus viszonyok az Euromagdan után*, szerkesztette V. Ferenc, K. Kovály, Budapest 2020, s. 21-41.

¹⁹ M. Malski, I. Zińko, *Mniejszości narodowe w systemie politycznym Ukrainy*, „Studia Europejskie”, 2020, nr 1, s. 111-113.

²⁰ I. Мудрієвська, *Розвиток політичного співробітництва України з Угорською Республікою (1991-2011 рр.)*, „Науковий вісник Чернівецького університету. Історія. Політичні науки. Міжнародні відносини”, 2014, вип. 702-703, s. 215-220; S. Kubas, *Kształtowanie się polityki zagranicznej Węgier w regionie Europy Środkowej: od 1989 do 2014 r. Wybrane aspekty*, [w:] *Doświadczenia transformacji systemowej w państwach Europy Środkowej i Wschodniej*, red. M. J. Barański, N. Rudakiewicz, M. Guzy, Katowice 2015, s. 258; M. Голош, *Українсько-угорські відносини новітньої доби та їх вплив на європейську інтеграцію*, „Геополітика України: історія і сучасність. Збірник наукових праць”, вип. 1, Ужгород 2018, s. 80-84; I. В. Аблазов, П. А. Терпяк, *Правові основи сучасних українсько-угорських відносин: від Тріанону до сьогодні*, „Політичне життя”, 2020, 1, s. 85-86.

nęło negatywnie na wzajemne relacje. Węgry dalej, przynajmniej deklaratorywnie, podtrzymywały euroatlantyckie aspiracje Ukrainy. Jednakże z wolna następowała zmiana retoryki oficjalnego Budapesztu. Coraz częściej pojawiały się nad Dunajem głosy krytyczne wobec Ukrainy z powodu pogarszającej się (w opinii węgierskiej) sytuacji ich rodaków na Zakarpaciu²¹. Nowy rząd sformułował swoją politykę historyczną, w której zasadnicze miejsce miało dążenie do naprawienia krzywdy wyrządzonej Madziarom w Trianon. Jej praktycznym wymiarem było umożliwienie szybkiej ścieżki uzyskania obywatelstwa węgierskiego przez wszystkich tych, którzy mieszkali poza granicami Węgier i potrafili udowodnić swoją przynależność do tego narodu (mówią po węgiersku i ich przodkowie byli niegdyś ich obywatelami). Przyjęta koncepcja „jedności narodowej ponad granicami państwa” stała się przy okazji narzędziem wpływu wszędzie tam, gdzie żyła węgierska mniejszość²². Nad Dunajem popularyzowano także w przestrzeni publicznej hasło „Wielkich Węgier” (Nagy-Magyarország), jako kultywowanie pamięci o utraconych w 1920 r. ziemiach. I to także służy jako swoisty pas transmisyjny do zwiększania wpływów politycznych wśród Madziarów żyjących w sąsiednich państwach²³. Tak pojmowana rola historii służy Viktorowi Orbánowi na dwa sposoby: w polityce wewnętrznej (poprzez podtrzymywanie resentymentów historycznych) oraz w stosunkach ze swymi sąsiadami, zwłaszcza spoza Unii Europejskiej, jako narzędzie oddziaływania. Tu zwłaszcza Ukraina wydawała się podatna, zarówno z racji na swój niestabilny system polityczny jak i stosunkowo istotną rolę mniejszości węgierskiej na Zakarpaciu, znajdującej szerokie oparcie w swej dawnej ojczyźnie.

Istotną rolę w konstruowaniu obecnej węgierskiej polityki zagranicznej pełnią stosunki z Federacją Rosyjską. Mają one przede wszystkim pragmatyczny charakter i dotyczą sfery energetycznej. Istotnym przedsięwzięciem w tym zakresie jest atomowa elektrownia w Paks, w której rozbudowie zaangażowane są rosyjskie przedsiębiorstwa (główny inwestor to Rosatom) i także kapitał²⁴. Węgry importowały do niedawna z Rosji 80% gazu, a państwo to było dla nich trzecim co do wielkości partnerem handlowym. Ponadto społeczeństwo węgierskie ma do Rosji bardzo pozytywne nastawienie, co przekłada się na podejście rządu w Budapeszcie do kwestii stosunku do konfliktu na Ukrainie poprzez przyjęcie zdecydowanie moskiewskiej optyki²⁵. Takie podejście wynika z przyjętej przez rządzący Węgrami Fidesz po jego zwycięstwie wyborczym w 2010 r. długofalowej strategii szukania nowych rozwiązań ekonomicznych poprzez dostęp do tanich źródeł energii a także nowych rynków zbytu. Skutkiem takiego manewru było nawiązanie ścisłej współpracy z Federacją Rosyjską, której znakiem stały się częste wzajemne wizyty u swoich partnerów Władimira Putina i Viktora Orbána. Współpraca gospodarcza stała się z kolei podstawą do pogłębionych relacji politycznych, w których Rosja stanowiła przeciwwagę tak dla Unii Europejskiej, jak i Stanów Zjednoczonych. Należy zaznaczyć, że mimo dużej zależności od rosyjskich

²¹ A. Sadecki, *Polityka zagraniczna Węgier po 2010 roku*, [w:] *Węgry Orbána – wzór czy przestroga*, red. L. Skiba, M. Rapkiewicz, M. Kędziński, Warszawa 2014, s. 134.

²² A. Sadecki, *Długi cień Trianon. Węgierskie zmagania z przeszłością*, „Punkt Widzenia [OSW]”, nr 80, Warszawa 2020, s. 19-21; K. SutarSKI, *Trianon – czy zbliznia się ta otwarta rana Europy?*, Warszawa 2021, s. 40-44.

²³ A. Tatarenko, „Wielkie Węgry” i „Trianon” w polityce historycznej Węgier: zarys problemu, „Komentarze IES”, 2019, nr 14, s. 1-2.

²⁴ D. Héjj, *Rozbudowa elektrowni atomowej w Paks – znaczenie i perspektywy*, „Prace Instytutu Europy Środkowej”, 2021, nr 4, s. 33-38.

²⁵ V. Józwiak, *Węgiersko-rosyjskie stosunki gospodarcze*, „Biuletyn [PISM]”, nr 105, 26 lipca 2019, s. 1-3.

węglowodorów i deklarowanej wzajemnej przyjaźni i współpracy rząd węgierski, mimo częstokroć świadomie wyrażanego niezadowolenia z postawy władz ukraińskich wobec madziarskiej mniejszości na Zakarpaciu, po 2014 r. starał się zachować minimum poprawnych stosunków z Kijowem, wykonując drobne, ale znaczące gesty poparcia. Nie jest zatem tak, że Orbán był wówczas w jakiś znaczący zależny od Kremla, bowiem, jak się wydaje, prowadził on rozsądną ze swojego punktu widzenia politykę mającą na celu realizację zakładanych celów, zwłaszcza w sferze bezpieczeństwa energetycznego i ciąglego podnoszenia poziomu wymiany handlowej²⁶.

Agresja Rosji na Ukrainę w 2014 r. postawiła Węgry wobec poważnego dylematu: czy zachować dotychczasowy intensywny wschodni wymiar swojej polityki zagranicznej, w tym coraz bardziej silne związki z Rosją, czy też zredukować go w imię solidarności z ofiarą konfliktu. Jak się wydaje, premier Orbán postawił na to pierwsze rozwiązanie. Z jednej strony kontynuował ze stroną rosyjską ustalenia co do rozbudowy elektrowni jądrowej w Paksie, z drugiej zaś stawiał Kijowowi warunki w kwestii ewentualnej autonomii Madziarów na Zakarpaciu. Jako argument strona węgierska przywoływała referendum z 1991 r. i ówczesne obietnice przyszłego prezydenta Leonida Krawczuka. Węgry starały się omijać sankcje nakładane na Moskwę przez stronę unijną, nadto popierały ideę budowy gazociągu Nord Stream 2, jako, zdaniem premiera ich rządu, zwiększającego bezpieczeństwo dostaw gazu do Europy²⁷. Kolejnym punktem spornym we wzajemnych relacjach stała się przyjęta we wrześniu 2017 roku przez Radę Najwyższą Ukrainy wspomniana już wcześniej ustawa oświatowa. W wyniku jej postanowień węgierskie szkolnictwo w obwodzie zakarpacim, dotychczas świetnie zorganizowane i funkcjonujące niekiedy zdecydowanie lepiej, niż szkoły ukraińskie, mogłoby doznać poważnego uszczerbku w swoim potencjale. Problem ten z racji na przewlekanie procedur jest niezrealizowany, ale nie został on zaniechany²⁸. Podobny oddźwięk nad Dunajem przyniosła ukraińska ustawa językowa z kwietnia 2019 r., która została uznana za wymierzoną także w mniejszość węgierską. I tu sprawa została z racji na ówczesne wybory prezydenckie zawieszona. Ogromnym problemem we wzajemnych stosunkach jest kwestia podwójnego obywatelstwa. Prawo ukraińskie nie dopuszcza takiej możliwości, chociaż jest to wśród obywateli tego państwa powszechna praktyka, zwłaszcza w odniesieniu do mieszkańców okupowanych przez Rosję obwodów: ługańskiego, donieckiego i Krymu. W 2015 r. władze węgierskie przyjęły strategię polityki narodowościowej, w ramach której zamierzano przyznać obywatelstwo tego państwa Madziarom z terenów państw ościennych, wchodzących niegdyś w skład Korony św. Stefana. W przeciągu kilku następnych lat paszporty węgierskie przyjęła znacząca część mniejszości madziarskiej Zakarpacia, bowiem dokument taki dawał jego posiadaczowi możliwości nieporównane z paszportem ukraińskim. Problem ten wywołał nowe napięcia na linii Kijów-Budapeszt, i jak poprzednie, nie został ostatecznie rozwiązany²⁹.

²⁶ Л. Шишелина, *Три десятилетия новых российско-венгерских отношений*, „Современная Европа”, 2019, № 7, s. 13-15; P. Bieliński, *Relacje węgiersko-rosyjskie za rządów Viktora Orbána w latach 2010-2019*, „Studia z Dziejów Rosji i Europy Środkowo-Wschodniej”, 2020, nr 1, s. 207-223.

²⁷ D. Héjji, *Polityka Węgier wobec rosyjskiej agresji na Ukrainę*, „Prace Instytutu Europy Środkowej”, 2022, nr 10, s. 13-18.

²⁸ M. Karolak-Michalska, *Etnopolityka w państwach Europy Wschodniej. Implikacje dla bezpieczeństwa*, Łódź-Warszawa 2021, s. 414-417.

²⁹ A. Sadecki, T. Olszański, *Ukraina-Węgry: narastający spór o prawa mniejszości węgierskiej*, „Komentarze OSW”, nr 280, 14.08.2018, s. 1-7; А. Потіха, *Загострення відносин між Україною та Угорщиною*

Najpoważniejszym jednak wyzwaniem w stosunkach ukraińsko-węgierskich tego okresu było negocjowanie przez Budapeszt możliwości wstąpienia Ukrainy do NATO i UE. Wyrażone to zostało w memorandum, przesłanym w maju 2018 r. przez węgierskiego premiera przywódcom państw-członków Paktu oraz jego sekretarzowi generalnemu. Orbán przedstawił cały katalog przewin Ukrainy wobec mniejszości węgierskiej, a także jej wewnętrznych problemów, świadczących o tym, że jest to jego zdaniem państwo upadłe. Dokument ten stał się swoistym fundamentem postrzegania Ukrainy przez węgierską partię rządzącą i jej zwolenników aż do momentu otwartej agresji rosyjskiej z 24 lutego 2022 r.³⁰ Jednakże obok tych negatywnych aspektów wzajemnych stosunków jest też ich wymiar pozytywny, wynikający z faktu sąsiedztwa i konieczności wynikającej z tego współpracy. Dostyc zauważyć, że w okresie od 2004 do 2019 r. oba państwa zawarły między sobą około trzydziestu porozumień we wszystkich praktycznie sferach aktywności³¹.

Otwarty i pełnoskalowy atak Rosji na Ukrainę 24 lutego 2022 r. nie zmienił dotychczasowej polityki Węgier wobec broniącego się państwa ukraińskiego. Zarówno oficjalny Budapeszt, jak i przeważająca część społeczeństwa węgierskiego dystansowały się od konfliktu w imię narodowego bezpieczeństwa. Władze węgierskie nie tylko nie godziły się na udzielanie bezpośredniej pomocy militarnej, ale i nie dozwalały na transport broni przez swoje terytorium. Jednocześnie jednak na terytorium Węgier udały się dziesiątki tysięcy wojennych uchodźców, przyjętych życzliwie przez miejscowe społeczeństwo³².

Władze Węgier oficjalnie popierają sankcje przeciwko Rosji, jednocześnie zaś twardo zabiegają o zachowanie możliwości dostaw rosyjskich węglowodorów do swojej gospodarki. Nie zmienia się też węgierskie podejście do samej wojny, traktowanej jako zagrożenie samo w sobie, bez rzeczywistego jej kontekstu. W takim ujęciu winę za przedłużanie się wojny ponosi sama Ukraina i jej sprzymierzeńcy, dzięki którym nie jest możliwe zawarcie pokoju, przywracającego pewien porządek w regionie³³. Węgierskie elity polityczno-biznesowe wykazują wręcz mentalne uzależnienie od Moskwy, co przekłada się na ich szczególną pobłażliwość wobec działań rosyjskich, zarówno politycznych, jak i militarnych. Co więcej, media węgierskie toczą swoistą kampanię przeciwko Zachodowi w kwestii antyrosyjskich sankcji, dowodząc, że są one szkodliwe dla wszystkich Europejczyków³⁴.

через видачу угорських паспортів жителям Закарпаття й спроби знайти порозуміння. „Україна: події, факти, коментарі. Інформаційно-аналітичний журнал”, 2018, № 18, s. 4-12; А. Бутирський, І. Бутирська. *Українсько-угорські відносини на сучасному етапі*, „Актуальні питання суспільних наук та історії медицини. Спільний українсько-румунський науковий журнал”, 2018, № 4, s. 42-45.

³⁰ Z. Parafianowicz, *Według Orbana Ukraina to państwo upadłe*, Forsal.PL, 29 maja 2022, <https://forsal.pl/artykuly/1126849,wedlug-orbana-ukraina-to-panstwo-upadle.html> (dostęp: 4.12.2022).

³¹ В. Бенце, *Аспекти українсько-угорських відносин 2004-2019 рр.*, „Міжнародний науковий вісник”, вип. 1-2, Ужгород 2019, s. 150.

³² D. Héjj, *Węgry wobec wojny na Ukrainie*, „Komentarze IEŚ”, 2022, nr 544, s. 1-3.

³³ D. Héjj, *Węgry idą w zaparte w sprawie wojny. Wybrały „pseudo-pacyfizm”*, „Dziennik. Gazeta Prawna”, 18 listopada 2022, <https://www.gazetaprawna.pl/wiadomosci/swiat/artykuly/8590968,wegry-postawa-wojna-ukraina-rosja-pseudo-pacyfizm.html> (dostęp: 4.12.2022).

³⁴ A. Sadecki, *Kampania Węgier przeciw polityce Zachodu wobec Rosji*, „Analizy [OSW]”, 2222-09-28, <https://www.osw.waw.pl/pl/publikacje/analizy/2022-09-28/kampania-wegier-przeciw-polityce-zachodu-wobec-rosji> (dostęp: 4.12.2022); K. Varseck, *Putin i Orban. „Rosja może szantazować Węgry”*, rp.pl, 17.11.2022, <https://www.rp.pl/polityka/art37436851-putin-i-orban-rosja-moze-szantazowac-wegry> (dostęp: 4.12.2022).

Takie stanowisko wyrastało zapewne z przeświadczenia, że klęska Ukrainy jest nieuchronna, a co za tym idzie, przegranym będą także te państwa, które wyraźnie poparły Kijów w jego działaniach na rzecz obrony swego terytorium. W przypadku zaś, gdyby Ukraina obroniła swoją państwowość, to Rosja zapewne może zachować część swoich zdobyczy, a na pewno pozostanie zasadniczym graczem na obszarze Europy Wschodniej. Tak czy inaczej, Węgry poprzez swoją spolegliwą wobec Moskwy politykę mogą w takim ujęciu zyskać najwięcej. Argumentem na rzecz takiej postawy jest także decyzja strony rosyjskiej o pozostawieniu obwodu zakarpackiego praktycznie poza zasięgiem obstrzałów rakietowych (jeden przypadek w początku maja t.r.), co może stanowić z kolei swoisty ukłon w stronę mieszkającej tam mniejszości węgierskiej, a więc pośrednio w stronę Budapesztu.

Czy polityka rządu Viktora Orbána wobec Ukrainy po 2014 r., a zwłaszcza po 24 lutego 2022 r. był właściwa, pokaże czas. Na razie jednak Węgry postawiły się trochę poza nawiasem tak Unii Europejskiej, jak i Sojuszu Północnoatlantyckiego. Także relacje w ramach Grupy Wyszehradzkiej dalekie są od zwykłej normalności. Początek tegorocznej zimy przyniósł Węgom poważny kryzys gospodarczy, manifestowany przez wysoką, ponad 20% inflację. Nie pomogła tu spolegliwa postawa wobec Rosji i spodziewane stąd zyski. Dostawy rosyjskich węglowodorów są coraz mniejsze i coraz droższe, a brak ich dywersyfikacji komplikuje coraz bardziej gospodarczą sytuację Węgier³⁵.

Być może w niedalekiej przyszłości okaże się, że przyjęta przez rząd Fideszu postawa wobec Ukrainy okazała się błędna. Z każdym uwolnionym od okupacji rosyjskiej kilometrem kwadratowym ukraińskiego terytorium wydaje się, że cele polityki Węgier wobec Ukrainy artykułowane od 2014 r. stają się coraz mniej osiągalne. Wzrósł w sposób znaczący autorytet prezydenta Ukrainy Wołodymyra Zełenskigo i państwa ukraińskiego jako takiego. Storna ukraińska, jako ofiara zbrodniczej agresji, cieszy się poparciem wielu społeczeństw świata. Armia ukraińska z kolei jest liczącą się europejską siłą militarną. Nadto nastąpiła ogromna konsolidacja obywateli Ukrainy wokół swej państwowości, a język i kultura ukraińska po raz pierwszy osiągnęły tamże niekwestionowaną pozycję. Nie znamy jeszcze reakcji mniejszości węgierskiej na wojnę, ale należy się zapewne liczyć z poważnymi zmianami w jej podejściu do Ukrainy i swego w niej miejsca. Tak więc w kwestii stosunków ukraińsko-węgierskich należy oczekiwać zasadniczych zmian, i okazać się może, że to strona węgierska będzie musiała dokonać tu jakiejś ogromnej korekty swojego stanowiska.

REFERENCES

- Bielicki P., *Relacje węgiersko-rosyjskie za rządów Viktora Orbána w latach 2010-2019*, „Studia z Dziejów Rosji i Europy Środkowo-Wschodniej”, 2020, nr 1
- Csernicsó I., Hires-László K., Karmacs Z., Márku A., Máté R., Tóth-Orosz E., *Kárpátalja 1920-2020. A kárpátaljai magyarság elmúlt 100 éve*, Beregszász 2020
- Darcsi K., *Kárpátalja Ukrajna függetlenségének időszakában – a magyar érdekképviselet megjelenése, az elveszett autonómia ügye*, [w:] *Kárpátalja története. Örökség és kihívások*, a szerkesztőbizottság elnöke L. Brenzovics, Beregszász–Ungvár 2021

³⁵ D. Héj, M. Paszkowski, *Węgry: przygotowania do zimy z problemami w dostawach gazu ziemnego z Rosji*, „Komentarze IEŚ”, 2022, nr 247, s. 1-3.

- Eberhardt P., *Problematyka narodowościowa Rusi Zakarpackiej*, „Sprawy Narodowościowe. Seria Nowa”, 2011, z. 39
- Fedinec Cs., *A karpataljai magyar kisebbség helyzetének változásai Ukrajnaban*, [w:] *Kisebbségi magyar kozossegek a 20. században*, szerkesztette N. Bardi, Cs. Fedinec, L. Szarka, Budapest 2008
- Gerwarth R., *Pokonani. Dlaczego pierwsza wojna światowa się nie zakończyła (1917-1923)*, przeł. J. Szkudliński, Poznań 2017
- Héjj D., Paszkowski M., *Węgry: przygotowania do zimy z problemami w dostawach gazu ziemnego z Rosji*, „Komentarze IEŚ”, 2022, nr 247
- Héjj D., *Polityka Węgier wobec rosyjskiej agresji na Ukrainę*, „Prace Instytutu Europy Środkowej”, 2022, nr 10
- Héjj D., *Rozbudowa elektrowni atomowej w Paks – znaczenie i perspektywy*, „Prace Instytutu Europy Środkowej”, 2021, nr 4
- Héjj D., *Węgry idą w zaparte w sprawie wojny. Wybraty „pseudo-pacyfizm”*, „Dziennik. Gazeta Prawna”, 18 listopada 2022, <https://www.gazetaprawna.pl/wiadomosci/swiat/artykuly/8590968,wegry-postawa-wojna-ukraina-rosja-pseudo-pacyfizm.html>
- Héjj D., *Węgry wobec wojny na Ukrainie*, „Komentarze IEŚ”, 2022, nr 544
- Jarnecki M., Kołakowski P., *Ukraiński Piemont. Ruś Zakarpacka w okresie autonomii 1938-1939*, Warszawa 2017
- Jarnecki M., *Między centralizmem a autonomią. Administracja czechosłowacka na Rusi Zakarpackiej (1918-1938)*, „Dzieje Najnowsze”, 2005, z. 3
- Jarnecki M., Palinczak M., *Kwestie i spory religijne na terenie Rusi Zakarpackiej w czechosłowackim epizodzie jej dziejów*, „Sprawy Narodowościowe. Seria Nowa”, 2014, z. 45
- Jarnecki M., *W „republice nauczycieli”. Ewolucja stosunków politycznych na Rusi Zakarpackiej w dobie autonomicznej 1938-1939*, „Studia z Dziejów Rosji i Europy Środkowo-Wschodniej”, 2007, nr 42
- Józwiak V., *Węgiersko-rosyjskie stosunki gospodarcze*, „Biuletyn [PISM]”, nr 105, 26 lipca 2019
- Karolak-Michalska M., *Etnopolityka w państwach Europy Wschodniej. Implikacje dla bezpieczeństwa*, Łódź-Warszawa 2021
- Kész B., *Északkelet-Magyarország középkora (a honfoglalástól 1526-ig)*, [w:] *Kárpátalja története. Örökség és kihívások*, a szerkesztőbizottság elnöke L. Brenzovics, Beregszász–Ungvár 2021
- Kubas S., *Kształtowanie się polityki zagranicznej Węgier w regionie Europy Środkowej: od 1989 do 2014 r. Wybrane aspekty*, [w:] *Doświadczenia transformacji systemowej w państwach Europy Środkowej i Wschodniej*, red. M. J. Barański, N. Rudakiewicz, M. Guzy, Katowice 2015
- Magocsi P. R., *Pod osłoną gór. Dzieje Rusi Karpackiej i Karpatorusinów*, tłum. M. Król, Rzeszów 2022
- Malski M., Zińko I., *Mniejszości narodowe w systemie politycznym Ukrainy*, „Studia Europejskie”, 2020, nr 1
- Oficinskij R., *A szovjet-csehszlovák tárgyalások és egyezmény Kárpátalja sorsáról*, [w:] *Kárpátalja 1919-2009. Történelem, politika, kultúra*, főszerkesztő Cs. Fedinec, M. Vehes, Budapest–Ungvár 2010
- Parafianowicz Z., *Według Orbana Ukraina to państwo upadłe*, Forsal.PL, 29 maja 2022, <https://forsal.pl/artykuly/1126849,wedlug-orbana-ukraina-to-panstwo-upadle.html>
- Sadecki A., *Długi cień Trianon. Węgierskie zmagania z przeszłością*, „Punkt Widzenia [OSW]”, nr 80, Warszawa 2020
- Sadecki A., *Kampania Węgier przeciw polityce Zachodu wobec Rosji*, „Analizy [OSW]”, 2222-09-28, <https://www.osw.waw.pl/pl/publikacje/analizy/2022-09-28/kampania-wegier-przeciw->

-polityce-zachodu-wobec-rosji

Sadecki A., Olszański T., *Ukraina-Węgry: narastający spór o prawa mniejszości węgierskiej*, „Komentarze OSW”, nr 280, 14.08.2018

Sadecki A., *Polityka zagraniczna Węgier po 2010 roku*, [w:] *Węgry Orbána – wzór czy przestroga*, red. L. Skiba, M. Rapkiewicz, M. Kędzierski, Warszawa 2014

Sroka S. A., *Węgry*, Poznań 2015

Stec A., *Polityka Czechosłowacji wobec zagadnienia ukraińskiego w kontekście stosunków czechosłowacko-polskich w latach 1918-1939. Zarys problematyki*, „Przegląd Geopolityczny”, 2014, t. 8

Sutarski K., *Trianon – czy zbliznia się ta otwarta rana Europy?*, Warszawa 2021

Świątek D., *Mniejszość węgierska w strukturze etnicznej Zakarpacia*, [w:] *Geograficzne uwarunkowania rozwoju Małopolski*, red. Z. Górka, A. Jelonek, Kraków 2002

Szarka L., *A történeti Magyar Királyság felbomlása és a keleti Svájc koncepciója*, [w:] *Kárpátalja 1919-2009. Történelem, politika, kultúra, főszerkesztő Cs. Fedinec, M. Vehes*, Budapest-Ungvár 2010

Szözlösi N., *A Magyar Királysághoz visszatért Kárpátalja (1938-1944)*, [w:] *Kárpátalja története. Örökség és kihívások*, a szerkesztőbizottság elnöke L. Brenzovics, Beregszász-Ungvár 2021

Tatarenko A., *„Wielkie Węgry” i „Trianon” w polityce historycznej Węgier: zarys problemu*, „Komentarze IEŚ”, 2019, nr 14

Tátrai P., Molnár J., Kovály K., Eröss Á., *SUMMA 2017: a kárpátaljai magyarok demográfiai felmérése*, [w:] *Kárpátalja mozgásában: társadalmi változások és interetnikus viszonyok az Euromajdan után*, szerkesztette V. Ferenc, K. Kovály, Budapest 2020

Varseck K., *Putin i Orban. „Rosja może szantazować Węgry”*, rp.pl, 17.11.2022, <https://www.rp.pl/polityka/art37436851-putin-i-orban-rosja-moze-szantazowac-wegry>

Vidnyánszky I., *Csehszlovák diplomáciai siker*, [w:] *Kárpátalja 1919-2009*, s. 44-48;

Ablazov I. V., Terpiak P. A., *Pravovi osnovy sučasnych ukrajinsko-uhorskykh vidnosyn: vid Trianonu do sohodennia*, „Polityčne žyttia”, 2020, 1

Babyneć I., *Zakarpattia w systemi miżderżawnych vidnosyn Ukrainy i Uhorškojy Respubliki (1991-2004 hh.)*, [w:] *Ukrajina – Uhorščyna: spiłne mynule ta sohodennia. Materialy miżnarodnoji naukoivoji konferenciji (Kyjiv, 14-16 kvitnia 2005 r.)*, red. V. Smolij, Kyjiv 2006

Bence V., *Aspekty ukrajinsko-uhorskykh vidnosyn 2004-2019 rr.*, „Miżnarodnyj naukovyj visnyk”, vyp. 1-2, Użhorod 2019

Butyrśkyj A., Butyrśka I., *Ukrajinsko-uhorski vidnosynny na sučasnomu etapi*, „Aktual’ni pytannia suspiłnych nauk ta istoriji medycyny. Spiłnyj ukrajinsko-rumunśkyj naukovyj žurnal”, 2018, № 4

Vereščuk sumnivajetsja, ščo choče Orban za liubov do RF – deśevyj haz čy Zakarpattia, Jevropejska pravda. Miżnarodna bezpeka ta evrointehracija Ukrainy, 22 bereznia 2022, <https://www.eurointegration.com.ua/news/2022/03/22/7136417/>

Hyra V., *Uhorśka iredenta v miżvojehhomu Zakarpatti («uhorśkyj faktor» u suspiłno-polityčnomu žytti)*, Użhorod 2012

Holoś M., *Ukrajinsko-uhorski vidnosynny novitńoji doby ta jich vplyv na jevropejsku intehraciju*, „Heopolityka Ukrainy: istorija i sučasnist’. Zbirnyk naukovych prac’”, vyp. 1, Użhorod 2018

Mandryk I., *Uhorśka polityka na terytoriji Zakarpattia v kinci XIX – na počatku XX st.*, [w:] *Ukrajina – Uhorščyna: spiłne mynule ta sohodennia. Materialy miżnarodnoji naukoivoji konferenciji (Kyjiv, 14-16 kvitnia 2005 r.)*, red. V. Smolij, Kyjiv 2006

Mudrijevśka I., *Rozvytok polityčnogo spirobytnyctva Ukrainy z Uhorškoju Respublikoju (1991-2011 rr.)*, „Naukovyj visnyk Černivečkoho universytetu. Istorija. Polityčni nauky. Miżnarodni vidnosynny”, 2014, vyp. 702-703

Poticha A., *Zahostrennia vidnosyn miž Ukrajinuju ta Uhorščynoju čerez vydaču uhorškich pasportiv žyteliam Zakarpattia j sroby znajty porozuminnia*, „Ukrajina: podiji, fakty, komentari. Informacijno-analityčnyj žurnal”, 2018, № 18

Puškaš A., *Cyvylyzacyja yly varvarstvo. Zakarpat'e 1918-1945*, Moskva 2006

Šyšelyna L., *Try desiatyletyja novych rossyjsko-venherskich otnošenyj*, „Sovremennaja Evropa”, 2019, № 7

